

POLJUDNA PSIHOLOGIJA, EMPATIJA IN PROBLEM DRUGIH UMOV

Poljudna psihologija

- sposobnost, da razumemo druge ljudi kot razumna bitja, ki imajo razloge za svoja dejanja
- prepoznavamo njihova duševna stanja
- razlagamo vedenje sočloveka s pomočjo vzročnih moči njegove duševnosti.

- Povprečen človek pri razumevanju, napovedovanju in razlagi vedenja uporablja psihološke pojme kot so prepričanje, želja, strah, bolečina, dvom, veselje, ljubezen, spomin, prepoznavanje.
- Sposobnost, da na tak način razumemo druge ljudi kot duševna bitja, je nedvomno psihološki temelj za to, da sebe dojemamo kot družbena bitja in polnopravne člane družbene skupnosti.
- Nezmožnost »branja uma« pomeni resno oviro pri uspešnem uveljavljanju lastnih interesov povsod tam, kjer je potrebno sodelovanje z drugimi ljudmi.

- poljudna psihologija je teorija, npr. Fodor (1987) in P. M. Churchland (1989)
- poljudna psihologija kot »umetnost« interpretiranja in razlaganja, npr. Dennett (1991)

- Interpretiranje poljudne psihologije kot teorije odpira vprašanje o njeni potencialni redukciji/eliminaciji glede na znanstveno psihologijo in nevroznanost.
- Fodor je zagovarjal stališče psihološkega realizma - poljudna psihologija dovolj dobra osnova za razvoj znanstvene psihologije in kognitivne znanosti.
- Churchland je prepričan, da izsledki nevroznanosti kažejo, da gre pri poljudni psihologiji za radikalno napačno teorijo, da se njene postavke dejansko ne nanašajo na realne entitete. Mentalni pojmi, ki jih uporabljamo v poljudni psihologiji (prepričanja, želje, namere, strah, veselje,...) bodo odstranjeni iz znanstvenih teorij.

dva različna smisla »poljudne psihologije«

1. eksternalistično pojmovanje - poljudna psihologija je teorija duha (uma), implicitna v našem vsakdanjem govorjenju o mentalnih stanjih in implicitno definira izraze kot so »prepričan sem«, »želim«
2. internalistično pojmovanje - poljudna psihologija je teorija psihologije človeka, ki je predstavljena v umu/možganih in je podlaga vsakdanji sposobnosti napovedovanja in razlage lastnega vedenja in vedenja drugih ljudi. Je struktura podatkov oziroma predstavitev znanja, ki posreduje med našim opazovanjem vedenja v določenih okoliščinah in našim napovedovanjem in razlago tega vedenja.
(Stich in Ravenscroft, 1994)

»teorija teorija«

- »teorija teorija« (»theory theory«, v psihologiji tudi teorija uma) - naše vsakdanje razumevanje mentalnih stanj tvori poljudno teorijo duha (uma)
- internalistično pojmovanje - v mentalnem besednjaku izražena sposobnost napovedi in razlage (osrednjo vlogo igrajo propozicionalne naravnosti: prepričan sem, da ..., želim si, da, ..., nameravam) vključuje notranje predstavljeno teorijo – sistem mentalnih reprezentacij, nekakšen kognitivni mehanizem.
- opredelitev notranjega vzročnega mehanizma je predmet raziskovanja v sodobni kognitivni psihologiji in nevroznanosti

Kako izbrati in utemeljiti metodologijo družboslovnega raziskovanja

- v družboslovju, npr. zgodovini in sociologiji, sledimo metodi razlage (Erklären, explanation), ki se uspešno uporablja v naravoslovju (Naturalizem)
- epistemski dostop do drugih umov zahteva radikalno drugačne pristope. Namesto razlage, ki išče vzročne povezave in zakone, se znanost o družbi loteva interpretativnega razumevanja (Verstehen, understanding) (Hermenevtika)

Empatija

- Empathy je kot prevod za nemški izraz »Einführung« leta 1909 uporabil psiholog Titchner (izraz ima sicer svoje jezikovne korenine v grščini).
- Uvedbo izraza »Einführung« kot strokovnega izraza v estetiko sicer pripisujejo Vischerju, v bolj neformalnem smislu, kot »vživeti se« v umetniško delo ali v naravo, pa so ga uporabljali že romantični misleci (Herder, Novalis).
- Kot osrednji pojem za filozofsko in psihološko analizo estetskih doživetij je pojem »Einführung« uporabljal nemški filozof Lipps.
- Lipps empatijo razumel kot pojav »notranjega posnemanja«, kjer se v lastni duševnosti zrcalijo mentalne aktivnosti ali občutki druge osebe na podlagi telesnih gest ali izrazov obraza. Empatije ni omejeval samo na čustva, ampak mu je pomenila osnovo za prepoznavanje vseh mentalnih aktivnosti in s tem za prepoznavanje drugih duševnih bitij.

Problem drugih umov

- problem drugih umov - vprašanje o tem, kaj upravičuje naše osnovno prepričanje, da imajo tudi drugi ljudje notranje življenje.
- razlika med dostopom do naših lastnih mentalnih stanj in do mentalnih stanj drugih gre za bistveno asimetrijo
  - do lastnih dostopamo neposredno, do drugih posredno
  - vsaj včasih imamo o lastnih mentalnih stanjih neposredno znanje
  - naše znanje o drugih mentalnih stanjih ni nikoli neposredno

Milovo sklepanje po analogiji

- Najprej ugotovimo, da so mi drugi ljudje zelo podobni. Narejeni so iz iste snovi, poleg tega pa se v podobnih situacijah vedejo zelo podobno. V mojem primeru je vzrok za vedenje določeno mentalno stanje M , ki ga neposredno izkušam iz vidika prve osebe. Sklepam, da je M vzrok tudi za vedenje druge osebe.
  - Na primer, kadar se udarim, me zaboli in zastokam. Tudi kadar se kdo drug udari, zastoka. V mojem primeru je bila vzrok za stokanje bolečina, torej je bolečina vzrok tudi za vedenje v drugem primeru

- Taka rešitev predpostavlja kartezijsko pojmovanje uma, po katerem je dostop do lastne duševnosti neposreden in nezmotljiv, znanje o drugih umih pa je posredno in zmotljivo.

Empatija - alternativa reševanju s sklepanjem po podobnosti

- Fenomenologi so zavračali kartezijsko pojmovanje uma (Husserl, 1975) - prevzeli pojem empatije kot nereducibilen tip izkustvenega dejanja.
  - Na drugo osebo gledamo kot na sebi podobno, ne da bi uporabili sklepanje po analogiji. Določena mentalna stanja so neposredno prepoznavna, ker so izražena z določenimi stanji človeškega telesa, gest in izrazov na obrazu.

Empatija in simulacijska teorija

- Kognitivne znanosti - interdisciplinarna diskusija o poljudni psihologiji
- Kako najbolje opisati mehanizme, ki podpirajo naše sposobnosti, da interpretiramo, razlagamo in napovedujemo vedenje drugih.

- Znanost skuša razložiti, kako razumemo druge ume - to ni različno od razlage tega, kako mi kot posamezniki razumemo fizični svet.
- V obeh primerih je moje znanje zaobseženo v modelih, ki jih ustvarjajo možgani, le da gre enkrat za modele fizičnega sveta, enkrat pa za modele mentalnega sveta (Frith, 2007: 140).

- Zagovorniki »teorije teorije« predlagajo kognitivni model - notranji vzročni mehanizem, ki ustreza pravilom logike oziroma racionalnim argumentom, kot je praktični silogizem, s katerimi v poljudni psihologiji razlagamo in napovedujemo vedenje.

- Lippsovo razumevanje empatije kot notranje posnemanje - dobi sodobnega nadaljevalca v simulacijski teoriji.
- Teoretiki simulacijske teorije menijo, da predstavljamo mentalne aktivnosti drugih tako, da naredimo mentalne simulacije oziroma sami izvedemo podobne procese. Naše vsakodnevne sposobnosti biti poljudni psiholog predstavljajo egocentrično metodo, saj uporabimo samega sebe kot model za mentalno življenje drugih oseb.
- Za razliko od teorije teorije se znanstveniki pri simulacijski teoriji ne opirajo na teoretski pristop in ne zahtevajo shranjevanja splošnih pravil.

- Ideja empatije kot notranjega posnemanja in simulacijska teorija sta dobili empirične potrditve tudi »od spodaj«.
- Kot kažejo raziskave v nevroznanosti, igrajo tako imenovani »zrcalni nevroni« pomembno vlogo pri prepoznavanju čustvenih stanj in namer drugih oseb.
- Ugotovili so, da prihaja do pomembnega prekrivanja nevronske mreže, ki so aktivne takrat, ko opazujemo dejanje druge osebe, in mreže, ki so aktivne, kadar sami izvajamo enako dejanje.
- Podobno velja za prepoznavanje čustev druge osebe na podlagi njenega izraza na obrazu in naše lastno doživljanje tega čustva

- fMRI raziskave so pokazale, da obe stanji, tj. (1) doživljanje gnusa in (2) biti priča enakemu čustvu, ki je izraženo na obrazu nekoga drugega, aktivirata iste nevronske strukture (anterior insula) na isti prekrivajoči se lokaciji (Gallese)
- Po mnenju Gallesa to, vsaj za čustvo gnusa, dokazuje, da sta prvo in drugo osebni izkustvi podprti z aktivnostjo skupnega nevronskega substrata.
  - kadar vidim izraz na obrazu nekoga drugega in me ta zaznava vodi do izkustva *tega* izraza kot določenega čustvenega stanja, ne pridem do tega razumevanja z argumentom po analogiji. Čustvo drugega je osnovano, izkušeno in torej neposredno razumljeno skozi utelešeno simulacijo, kar ustvarja skupno stanje telesa. Prav to sproženje nevronskega mehanizma, ki si ga delita opazovanec in opazovani, omogoča neposredno izkustveno razumevanje.

- Zrcalni nevroni kot mehanizmi za osnovno empatijo, ki nam omogočajo, da s pomočjo izrazov obraza neposredno dojamemo čustva drugih oseb in razumemo njihovo gibanje telesa kot ciljno naravnana dejanja. Stueber (2006)
- Raziskave so pokazale, da uporabljamo različne nevrobiološke mehanizme za zaznavanje gibanja fizičnih predmetov in bitij, ki so ciljno naravnana. Naši možgani avtomatično posnemajo dejanja drugih ljudi, ne posnemajo pa premikanja predmetov. Tako že na osnovni ravni razločujemo med fizičnimi predmeti in predmeti, ki so bolj podobni nam samim. (Frith, 2007:148)

Sklep

- Mehanizmi osnovne empatije morda nudijo dobro osnovo za razvijanje intersubjektivno dostopnega poljudnopsihološkega okvirja, ki ga ne bodo pestile tradicionalne težave problema drugih umov.